

Τα μουσικά όργανα της βυζαντινής περιόδου

/ Πεμπτουσία· Ορθοδοξία-Πολιτισμός-Επιστήμες

Η βυζαντινή περίοδος που σηματοδοτείται από την απουσία της πόλης κράτους οδήγησε την μουσική δραστηριότητα να αναπτυχθεί στα περιβάλλοντα της συγκεντρωτικής εξουσίας.[\[1\]](#) Το κράτος ασκούσε απόλυτο υλικό και πνευματικό έλεγχο σε όλες τις εκδηλώσεις της δημόσιας και ιδιωτικής ζωής.[\[2\]](#)

Η μουσική δημιουργία της εποχής εκφράστηκε μέσα από το δίπολο που ήθελε την λαϊκή μουσική να ακολουθεί ανεξάρτητη πορεία και την λόγια να ακολουθεί την θρησκευτική λατρεία.[\[3\]](#) Η εκκλησία έθεσε την μουσική στην υπηρεσία των αναγκών της, καλύπτοντας το μωσαϊκό πολλών λαών με κοινή ενιαία λειτουργική μουσική, [\[4\]](#) υιοθετώντας το a capella άσμα, το οποίο ήταν είδος ανυποληψίας στην κλασική περίοδο. [\[5\]](#)

Με τον όρο *βυζαντινή μουσική* εννοούμε την επίσημη έκφραση της Αυτοκρατορίας με έδρα την Κωνσταντινούπολη που δημιουργήθηκε για λειτουργικούς-δογματικούς λόγους και στηρίχθηκε στην ψαλτική τέχνη και υμνογραφία. Χαρακτηριστικά της εκτός τη μονοφωνική εκτέλεση, είναι η πλούσια εκφραστικότητα, το άριστο δέσιμο με τον λόγο, την χειρονομία και κυρίως ο αποκλεισμός των οργάνων. [6] Συχνά συγχέεται με την μουσική δραστηριότητα της βυζαντινής περιόδου γνωστή ως *μουσική του Βυζαντίου* που καλύπτει όλα τα είδη μουσικών που εμφανίστηκαν στα όρια της Ανατολικής Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας. [7] Στο πέρασμα των χρόνων η σύγχυση και ταύτιση αυτή είχε ως θετική επίπτωση την διάσωση της λόγιας εκκλησιαστικής μουσικής αλλά την ταυτόχρονη διατήρησή της στα αυστηρά πλαίσια της Εκκλησίας. [8]

Αναντίρρητα, η έρευνα για την κοσμική λαϊκή μουσική που μεταδίδονταν με την παράδοση δυσκολεύεται από την θρησκευτική φύση του βυζαντινού πολιτισμού. [9] Από τις λιγοστές πηγές αντιλαμβανόμαστε ότι πολλά από τα όργανα της αρχαίας εποχής πέρασαν στην βυζαντινή έως και την σύγχρονη εποχή αρκετά παραλλαγμένα. [10] Έχουμε λοιπόν τα

Α) Τα τοξωτά έγχορδα στα οποία ανήκουν

1. η αχλαδόσχημη λύρα με δοξάρι,

2. τα όργανα της οικογένειας της άρπας και του ψαλτηρίου(σαντούρι, κανονάκι, άρπα) και

3. της οικογένειας του λαούτου (πανδούρα, θαμπούρα, ταμπούριν).

Β) Τα Αερόφωνα στα οποία περιλαμβάνονται οι αυλοί (σουραύλια πλαγίαυλοι), εκκλησιαστικό όργανο, τούμπα, σάλπιγγα, βούκινο, σύριγγα Πανός και

Γ) Τα κρουστά ή μεμβρανόφωνα.

Τα όργανα στο Βυζάντιο ήταν κυρίως φορητά. Θα τα παραθέσουμε ανάλογα με την χρήση τους που ήταν η λαϊκή διασκέδαση, ο ιδιωτικός βίος(γάμοι, ονομαστικές εορτές και πανηγύρεις) το στράτευμα και οι τελετές του Παλατιού.

Ειδικότερα, τα όργανα λαϊκών διασκέδασεων τα συναντούμε μέσα από τα άσεμνα θυμελικά παίγνια, διασκεδάσεις με αφορμή γιορτές πανηγύρεις με σκοπό τον χορό, τραγούδι και το θέαμα στα οποία κατέφευγαν κυρίως οι λαϊκές μάζες του Βυζαντίου που ζούσαν στην φτώχεια.[\[11\]](#) Σε αυτές λάμβαναν μέρος ακροβάτες, χορευτές, ηθοποιοί και ο λαός και διαδραματίζονταν από το παλάτι έως και τις γειτονιές των φτωχικών συνοικιών, με την συνοδεία αυλού και κιθάρας.[\[12\]](#) Με τον όρο κιθάρα προσδιορίζεται μια πλειάδα οργάνων που παραπέμπουν στην αρχαία κιθάρα, την πανδούρα, η οποία μοιάζει με το σημερινό μπουζούκι και τα συναντάμε με ονομασίες όπως λαβούτον, πανδούριν, θαμπούριν, ταμπούριν κ.αλ

Ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα χορδόφωνα με δοξάρι -επίδραση των Αράβων- τα οποία ονομάζονται λύρα - σαν την Κρητική αχλαδόσχημη- αλλά ουσιαστικά πρόκειται για τελείως διαφορετικό όργανο από το αρχαίο. Στα πολύχορδα περιλαμβάνονται όργανα διαφόρων σχημάτων και λειτουργιών με αντιπροσωπευτικά τις άρπες και δύο είδη ψαλτηρίων : το κρουστό σαντούρι και το

κανονάκι. Στα αερόφωνα πρωταγωνιστεί ο αυλός με ονόματα όπως δόναξ και κάλαμος και στα υστεροβυζαντινά χρόνια ως σουραύλια και πλαγίαυλοι ή και δίαυλοι. Φυσικά συνεχίζουν να είναι όργανα επιλογής των ποιμένων, κυρίως δε η σύριγγα του Πανός. Επίσης χρησιμοποιούνταν στις διασκεδάσεις και τους χορούς και ο μουσικός που τους έπαιζε ονομάζονταν σουρουλιστής ή χοραύλης.[\[13\]](#) Τέλος στα κρουστά ανήκουν τύμπανα, κρόταλα, κύμβαλα, σείστρα, πληθία και οι ανακαράδες.

Στην στρατιωτικοποιημένη αυτοκρατορία του Βυζαντίου ήταν επιβεβλημένη η χρήση οργάνων αν και συχνά συγχέεται με τη ρωμαϊκή περίοδο. Κυριαρχούν το βούκινο ή βουκάνη που κατασκευάζονταν από κέρατο ζώου και αργότερα από μέταλλο.[\[14\]](#) Χρησιμοποιούνταν ως σύνθημα επίθεσης στο πεδίο μάχης, πορείες ασκήσεις,[\[15\]](#) ή σε συνθήματα έναρξης εργασιών μέσα στο στρατόπεδο.[\[16\]](#) Ακολουθεί η σάλπιγγα ή με την παλιά ονομασία tubam σωλήνας που παρήγαγε οξύ ήχο. Σήμαινε την λήξη ή οπισθοχώρηση αλλά χρησιμοποιήθηκε και στις αυλικές ανάγκες για επευφημίες ώσπου έγινε απαραίτητη στις επίσημες τελετές.[\[17\]](#)

Υπάρχει μια σύγχυση για το αν η λέξη *όργανον* που απαντάται συχνά αναφέρεται στο αρμόνιο ή χαρακτηρίζει γενικά τα μουσικά όργανα.[\[18\]](#) Μάλλον αναφέρεται στο βυζαντινό *πολύαυλον*, εξέλιξη της αρχαίας *υδραύλεως* που ο παλιός του μηχανισμός αντικαταστάθηκε με σύστημα φουσερών. Το όργανο συνδέθηκε με το τυπικό των τελετών στο Παλάτι και διατηρούσε σημασία αυτοκρατορικού συμβόλου.[\[19\]](#) Το χρησιμοποιούσε η Αυλή για να δείξει την ισχύ της κατά την υποδοχή πρεσβειών.[\[20\]](#)

Δεν πρέπει να παραλείψουμε τις καμπάνες και τα σήμαντρα που χρησιμοποιούνταν στις εκκλησίες και στις Μονές. Εισάγονται στην λατρεία τον 7^ο αιώνα αρχικά με υλικό κατασκευής το ξύλο και αργότερα το μέταλλο. Συνδεδεμένες με το τυπικό της Εκκλησίας σηματοδοτούν τον εσπερινό, τις λιτανείες, τις γιορτές, τον θάνατο, την χαρά ακόμα και τον κίνδυνο.[\[21\]](#)

[\[1\]](#) Λέκκας Δ., 2003, τόμος Β, σ.178.

[\[2\]](#) Πλωρίτης Μ., 1999, σ.30.

[\[3\]](#) Λέκκας Δ., 2003, τόμος Α, σ.313-314

[\[4\]](#) Nef K., 1960, σ.60.

[\[5\]](#) Άσμα χωρίς συνοδεία οργάνου Reinach T., 1999, σ.151.

[\[6\]](#) Κινήσεις του κορυφαίου με το χέρι Πλακογιαννάκης Ε.Κ., 2006, σ.211-213.

[\[7\]](#) Λέκκας Δ., 2003, τόμος Β, σ.178-179.

[\[8\]](#) Λέκκας Δ., 2003, τόμος Α, σ.226-227.

[\[9\]](#) Μαλιάρας Ν., 2003, τόμος Β, σ. 275-276.

[\[10\]](#) Καρακάσης Στ., 1970, σ.23.

- [11] Καθημερινή 1998, Μαλιάρας Ν., σ.8.
- [12] Μαλιάρας Ν., 2003, τόμος Β, σ. 276.
- [13] Πλακογιαννάκης Κ.Ε., 2006, σ.269.
- [14] Καθημερινή, 1998, Μαλιάρας Ν., σ.9.
- [15] Πλακογιαννάκης Κ.Ε., 2006, σ.290.
- [16] Μαλιάρας Ν., 2003, τόμος Β, σ. 279.
- [17] Πλακογιαννάκης Κ.Ε., 2006, σ.291.
- [18] Wellesz E, 2010, σ.719.
- [19] Πολλές φορές ήταν φτιαγμένο από χρυσό.
- [20] Μαλιάρας Ν., 2003, τόμος Β, σ.279-280.
- [21] Πλακογιαννάκης Κ.Ε., 2006, σ.298-302.

Βιβλιογραφία.

- Nef K, *Ιστορία της Μουσικής, μεταφρ Φ.Ανωγειανάκης, εκδ Απόλλων, Αθήνα 1960.*
- Μιχαηλίδης Σ., *Εγκυκλοπαίδεια της Αρχαίας Ελληνικής Μουσικής, εκδ.Μ.Ι.Ε.Τ, Αθήνα, 1982.*
- Λέκκας Δ, *Παπαοικονόμου- Κηπουργού ., κ.ά., Τέχνες II: Επισκόπηση Ελληνικής Μουσικής και Χορού, τ. Α΄, τ. Β΄, ΕΑΠ, Πάτρα 2003.*
- West.M.L., *Αρχαία Ελληνική Μουσική, μεταφρ Στ Κομνηνός, εκδ.Παπαδήμα Αθήνα 1999.*
- Βυλερμόζ Ε, *Ιστορία της μουσικής, μεταφρ. Λεωτσάκος Γ, εκδ Υποδομή, Αθήνα 1980*
- Εφημερίδα Καθημερινή, ένθετο 7 ημέρες, 18-1-1998. Τα μουσικά όργανα των Αρχαίων Ελλήνων, επιμ. Αφιερώματος Σέλλα Όλγα.
- Neubecker A.J., *Η μουσική στην Αρχαία Ελλάδα, εκδ. Οδυσσέας, Αθήνα 1986.*
- Wellesz E., *Η βυζαντινή μουσική και λειτουργία στο Η Ιστορία της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας (β΄)Πανεπιστήμιο του Καίμπριτζ, μτφ Ντουντού Σαούλ εκδ Μέλισσα , σ.718-722. στο Παράλληλα Κείμενα για την Θεματική Ενότητα ΕΛΠ 40, Πάτρα 2010.*
- Τυροβολά Β., *Τα μουσικά όργανα του Βυζαντινού χορού και η στάση των εκκλησιαστικών ανδρών απέναντί τους, Συνοδευτικά Κείμενα για την ΕΛΠ40, Πάτρα 2010.*
- Καρακάσης Στ, *Ελληνικά Μουσικά όργανα, εκδ Δίρφος, Αθήνα 1970.*
- Reinach Theodore, *Η Ελληνική Μουσική, μεταφρ Καραστάθη Αναστασία – Μαρία, εκδ. Καρδαμίτσα, Αθήνα 1999.*
- Πλακογιαννάκης Κίμωνος Εμμανουήλ, *Δημόσιος και Ιδιωτικός Βίος και πολιτισμός των Βυζαντινών, Θεσσαλονίκη 2006.*
- Ηλιάδης Κ., *Μελετήματα Βυζαντινής Εκκλησιαστικής Μουσικής, τόμος α, Αθήνα 2002.*